

РОЗВИТОК УМІНЬ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ЕТИКИ В ПРОЦЕСІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

У статті розглянуті: поняття педагогічної взаємодії, її цілі, функції, структура, засоби, норми і цінності; розвиток умінь професійно-педагогічної етики в процесі педагогічної взаємодії. Взаємодія тих, хто навчає, з тими, хто навчається, можливо за таких умов: високий рівень активності обох учасників освітнього процесу; вона можлива в атмосфері рівноправних, партнерських стосунків; такі стосунки можливі при високому рівні опанування навчально-пізнавальних умінь, тих хто навчається; ці стосунки також можливі за умови глибокого знання викладачем або вихователем особливостей кожного, хто навчається, тобто при індивідуальному підході. Узагальненими вміннями з професійно-педагогічної етики є: розуміння студентами наукових основ професійно-педагогічної етики і здійснення практики етики педагогічної взаємодії, самостійне визначення раціональної послідовності рефлексії та реалізації морального вибору.

Ключові слова: педагогічна взаємодія; функціонально-рольова взаємодія; емоційно-міжособистісна взаємодія; комунікація; морально-педагогічна взаємодія.

Постановка проблеми. Сучасна педагогіка міняє свої провідні принципи. Активний однобічний вплив, що був прийнятий в авторитарній педагогіці, заміщується взаємодією, в основі якої лежить спільна діяльність як тих, хто навчає, так і тих, хто навчається, тобто перехід від об'єктних для суб'єкта стосунків (студент – об'єкт процесу навчання, вихованець, – об'єкт процесу виховання) до суб'єктних для суб'єкта стосунків (студент, вихованець – рівноправні учасники процесів навчання і виховання). Її основними параметрами є взаємовідношення, взаємозв'язок, підтримка, довіра, синтонність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз психолого-педагогічної літератури (Г. Андреева, А. Леонтьев, М. Лісіна, Б. Ломов) дає можливість виділити такі функції взаємодії: інформаційна – обмін інформацією; контактна – готовність до прийому інформації; спонукальна – готовність до дії; координаційна – узгодження дій; інтерактивна – організація взаємодії; перцептивна – сприйняття і розуміння один одного; розвиваюча – зміна особистості комунікантів. Даний, далеко не вичерпний перелік, може бути доповнено такими функціями: емоційна, інформаційна, соціалізуюча, єднальна, самопізнання (А. Мудрик); встановлення спільності, інструментальна, усвідомлення, самовизначення (А. Добрович); згуртування, інструментальна, трансляційна, самовираження (А. Брудний) тощо.

Метою даної статті є розгляд розвитку умінь професійно-педагогічної етики в процесі педагогічної взаємодії.

Виклад основного матеріалу. Взаємодія, філософська категорія, що відображає вплив різних об'єктів один на одного, їх взаємну обумовленість, зміну стану, взаємоперехід, а також створення одним об'єктом іншого [9, с. 81]. У соціології під соціальною взаємодією розуміють процес безпосереднього або опосередкованого впливу соціальних об'єктів один на одного, в якому взаємодіючі сторони пов'язані циклічною причинною залежністю, соціальна взаємодія як вид зв'язку являє інтегрованість дій, функціональну координацію їх наслідків, тобто систему дій [6, с. 965]. У психології взаємодія трактується як обмін різними уявленнями, почуттями, бажаннями, переживаннями [8, с. 190, 273].

Навчання – це цілеспрямований систематично організований процес взаємодії вчителя і учня, в результаті якого відбувається передача і засвоєння системи наукових знань, умінь і навичок, навчання та розвиток особистості школяра [3]. "Освітній процес – спеціально організована взаємодія педагогів та вихованців, спрямована на вирішення освітніх завдань" [10, с.17].

Таким чином, педагогічна взаємодія – навмисний контакт викладача (педагога) з тими, хто навчаються, наслідком якого є взаємні зміни в поведінці, діяльності та відносинах

учасників навчально-виховного процесу, що включає в себе єдність педагогічного впливу, його активне сприйняття та власну активність тих, хто навчаються; взаємодія передбачає активність двох найважливіших учасників навчально-виховного процесу – викладача і студента, що дозволяє вважати їх суб'єктами цього процесу, які впливають на його хід і результати.

Взаємодія тих, хто навчає, з тими, хто навчається, можливо за таких умов: високий рівень активності обох учасників освітнього процесу; вона можлива в атмосфері рівноправних, партнерських стосунків; такі стосунки можливі при високому рівні опанування навчально-пізнавальних умінь, тих хто навчається; ці стосунки також можливі за умови глибокого знання викладачем або вихователем особливостей кожного, хто навчається, тобто при індивідуальному підході.

Функції педагогічної взаємодії [7, с. 498]: конструктивна – педагогічна взаємодія викладача і студента при обговоренні та роз'ясненні змісту знань і практичної значущості по предмету; організаційна – організація спільної навчальної діяльності викладача і студента, взаємної особистісної інформованості та спільної відповідальності за успіхи у навчально-виховній діяльності; комунікативно-стимулююча – поєднання різних форм навчально-пізнавальної діяльності (індивідуальної, групової, фронтальної), організація взаємодопомоги з метою педагогічного співробітництва; поінформованість студентів про те, що вони повинні дізнатися, зрозуміти на занятті, чому навчитися; інформаційно-навчальна – показ зв'язку навчального предмету з виробництвом для правильного світосприйняття та орієнтації студента в подіях суспільного життя; мобільність інформаційної ємності навчальних занять і їхньої повноти в поєднанні з емоційним викладом навчального матеріалу, опорою на наочно-чуттєву сферу студентів; емоційно-коригуюча – реалізація в процесі навчання принципів "відкритих перспектив" і "переможного" навчання в ході зміни видів навчальної діяльності; довірливого спілкування між викладачем і студентом; контрольна-оцінна – організація взаємоконтролю тих, хто навчає і навчається, спільне підбиття підсумків та оцінка самоконтролем і самооцінкою.

Існують різні підходи до опису структури взаємодії. В освітніх установах здійснюється педагогічна взаємодія суб'єктів різного рівня, тому розглянемо найбільш загальну його структуру, що розкриває педагогічну взаємодію індивідуальних, групових і організаційних суб'єктів.

У найбільш загальному вигляді взаємодію можна розглядати як спільні дії індивідів, груп, організацій, що дозволяють їм реалізувати яку-небудь спільну для них роботу.

Педагогічна взаємодія суб'єктів – розрізняється вже тому, що в одних випадках вона безпосередня (наприклад, викладач – студент), а в інших опосередкована, через сполучні ланки (викладач – колектив – особистість або освітній заклад – колектив – особистість).

Інший елемент цієї структури – завдання і цілі педагогічної взаємодії. Педагогічна взаємодія суб'єктів освітнього закладу різниться за тими завданнями, які вони вирішують, вступаючи у взаємодію, і за цілями, досягнення яких необхідно для вирішення задач. Аналіз реальної педагогічної взаємодії суб'єктів освітнього процесу дозволяє виділити дві його загальні цілі і відповідно до них визначити два основних види взаємодії: функціонально-рольову і емоційно-міжособистісну.

Функціонально-рольова взаємодія виникає в сферах пізнання, предметно-практичної та духовно-практичної діяльності, організованої гри, спорту і має на меті їх обслуговування.

Цілі функціонально-рольової взаємодії потребують вербалізації і чіткого формулювання і мають бути в ідеалі свідомо прийняті всіма учасниками.

Емоційно-міжособистісна взаємодія виникає в першу чергу в сфері спілкування і має на меті задоволення потреби суб'єктів в емоційному контакті. Ця мета, як правило, не потребує вербалізації.

У колективі ці два види взаємодії тісно пов'язані. Його члени, здійснюючи будь-які спільні справи, вступають у взаємодію між собою з метою їх реалізації. Але в колективі виникає і емоційно-міжособистісна взаємодія, як в процесі реалізації будь-яких справ, так і

поза ними. Ця взаємодія, з одного боку, відчуває на собі вплив функціонально-рольової взаємодії, з іншого – сама може досить суттєво впливати на нього.

Третій елемент структури соціально-педагогічної взаємодії – норми і цінності. Цінності (інтелектуальні, експресивні, інструментальні, соціальні) є змістовною основою педагогічної взаємодії. Вони специфічні для кожної сфери життєдіяльності. Обмін цінностями між учасниками педагогічної взаємодії відбувається в діалозі.

Норми і цінності взаємодії соціальних суб'єктів між собою, і опосередковано, з груповими та індивідуальними суб'єктами, визначаються нормативними актами (законами, наказами, інструкціями тощо) і програмними документами (концепціями виховання, навчальними планами, методичними розробками). Вони задають норми, відповідно до яких будуються субординаційні і координаційні зв'язки і відносини органів управління, викладачів і студентів, а також вони визначають позитивні і негативні формальні санкції у зв'язку з виконанням або порушенням цих норм тими чи іншими суб'єктами взаємодії. Норми і цінності взаємодії індивідуальних і групових суб'єктів у загальному вигляді визначаються етносом, суспільством і державою, залежать і від інших обставин. У педагогічній взаємодії індивідуальних і групових суб'єктів відбувається обмін інформацією, типами та способами життєдіяльності, цінностями, нормами, соціальними установками, відбір і засвоєння яких, по-перше, має багато в чому добровільний і вибіркового характеру. А по-друге, відбір і засвоєння залежать від поля інтелектуально-моральної напруги колективу та соціально-психологічного клімату в колективі, в якому відбувається взаємодія індивідуальних і групових суб'єктів.

Наступний елемент структури взаємодії – його засоби. Якщо у взаємодії суб'єктів між собою і з нижчого рівня суб'єктами переважають письмові засоби (накази, інструкції тощо), то у взаємодії індивідуальних і групових суб'єктів переважають усні засоби.

Продуктивне спілкування визначається як рівноправна міжособистісна взаємодія вчителя та учнів, заснована на діалозі і співробітництві, спрямована на узгодження та об'єднання спільних зусиль суб'єктів з метою підвищення рівня їхньої активності у спільній діяльності, колективній спільності та індивідуальній задоволеності кожного [4, с. 36].

В освітньому процесі передача будь-якої інформації відбувається за допомогою знакових систем, у зв'язку з цим можна говорити про вербальну (в якій знаковою системою використовується мова) і невербальну комунікації (де в якості знаків виступають невербальні засоби). Взаємодія двох природних кодів мислення, образного (невербального) і вербального, забезпечує викладачу сприйняття і переробку інформації, котра надходить від студентів певними каналами.

Комунікація – "спілкування, обмін думками, даними, ідеями тощо; передача того чи іншого змісту від однієї свідомості (колективної чи індивідуальної) до іншої за допомогою знаків, зафіксованих на матеріальних носіях" [9, с. 269]. Комунікація учасників навчально-виховного процесу протікає в інформаційному полі та професійно-педагогічному етичному середовищі. Таке середовище, в якому протікає міжособистісне пізнання як тих, хто навчає, так і тих, хто навчається характеризується: можливістю доступу до інформації суб'єктів навчально-виховного процесу; сформованістю комунікативних навичок суб'єктів; можливістю повноцінного спілкування; сформованою інформаційною потребою до етичних знань учасників процесу. Повноцінна комунікація здійснюється лише в насиченому інформаційному полі і при активній взаємодії інформаційного поля викладачів та студентів, де інформаційне поле розглядається як суб'єктивне відображення інформаційного середовища у свідомості індивіда, яке включає в себе: усвідомлені факти, події, знання про професійно-педагогічну етичну інформацію, власний чуттєвий комунікативний досвід.

Інформаційне поле та професійно-педагогічне етичне середовище постійно удосконалюються і розвиваються. Вдосконалення комунікації як функції міжособистісного етичного пізнання можливо за рахунок: збільшення щільності інформаційного потоку; збільшення обсягу професійно-педагогічної етичної інформації шляхом розширення ситуацій спілкування суб'єктів в освітньому процесі; через залучення більшого числа різноманітних

джерел інформації; шляхом вдосконалення інформаційної потреби учасників навчально-виховного процесу, підвищення їх активності, ступеня залучення в комунікативні процеси.

Духовне спілкування як інструмент виховання (прилучення іншого до своїх цінностей); і самовиховання (прилучення до цінностей іншого, до загальнолюдських цінностей) відбувається у формі діалогу з реальним співрозмовником, автором книги, твором мистецтва, іншим соціумом. Тут доречно говорити про діалогічність процесу спілкування, оскільки на відміну від монологічної форми спілкування, яка має виключно односпрямований інформаційний характер, діалогічна форма є такою формою міжсуб'єктних відносин людей, яка дозволяє створити спільний для людей, що спілкуються інформаційний, практичний і духовний простір, в якому на основі симетричної (паритетної) активності спілкування виникають нові знання, взаємовідносини, почуття. Саме цю форму спілкування можна вважати справжньою повноцінною взаємодією.

В. Канн-Калик робить характеристику стилів спілкування [2]: спілкування на основі захопленості спільною творчою діяльністю; спілкування на основі дружніх відносин; спілкування – дистанція; спілкування – залякування; спілкування – загравання.

Важливою характеристикою в етиці професійно-педагогічного спілкування є його стиль. Дане поняття має декілька трактувань: індивідуально-типологічні особливості взаємодії педагога і тих, хто навчається; особливості комунікативних можливостей викладача, досягнутий рівень взаємин педагога і вихованців, творча індивідуальність педагога [2]; сукупність застосовуваних педагогом способів впливу на учнів [1].

Стиль спілкування викладача зі студентами – це категорія соціальна і моральна. Він формується під впливом багатьох факторів і залежить: від психічного складу людини; його ціннісних орієнтацій; рівня освіти і загальної культури; впливу найближчого соціального оточення (сім'я, друзі); авторитету людей (більш досвідчених педагогів), які мали найбільший вплив на процес становлення педагога.

Традиційно виділяють три основні стилі управління і спілкування: авторитарний, демократичний, ліберальний.

Викладач в процесі навчальної діяльності завжди виробляє індивідуальний стиль спілкування з учнями. Представники "чистих" стилів зустрічаються вкрай рідко. Залежно від ситуації педагог може міняти стиль своєї поведінки, але в цілому він зберігає той стиль, який формувався у нього протягом ряду років педагогічної діяльності.

При тривалому контакті зі студентами важко прийняти співробітництво як універсальну форму відносин. По-різному складаються стосунки педагога з вихованцями: хтось в певний момент потребує більшої уваги, прояву душевності й турботи з боку викладача; з кимось зі студентів у вас склалися ділові відносини, і це влаштовує обох; а до поведінки когось з студентів необхідно пред'явити жорсткі вимоги, цілком виправдані в цей момент. Звести всю палітру відносин у процесі спілкування до одного стилю як найбільш бажаного неможливо, тому слід виходити з реально створених ситуацій у навчально-виховному процесі з урахуванням професійної етики педагога.

Цінності і норми, які прийняті і відпрацьовуються партнерами, визначаючи їх поведінку і характер процесу взаємодії (кооперативний або конкурентний), можуть розглядатися як продукт взаємодії.

Основна відмінність між кооперативним і конкурентним характером взаємодії лежить в області цілей. Кооперація передбачає, що кожен партнер досягає своєї мети тільки в тому випадку, коли інші також її досягають. Тобто кооперативна взаємодія передбачає координацію індивідуальних зусиль учасників (упорядкування, комбінування, стимулювання цих сил), диференціацію сил партнерів відповідно до змісту і форми організації взаємодії, взаємодоповнюваність партнерів, їх готовність допомагати один одному і брати на себе при необхідності виконання функцій один одного.

У разі конкурентної взаємодії досягнення мети одним із партнерів виключає досягнення її всіма іншими, що зазвичай призводить до конфлікту.

Норми професійно-педагогічної етики знаходять відображення ще в одному блоці взаємин: в системі "викладач-викладач". Відносини між педагогами визначаються обставинами і регулюються етичними нормами і принципами трьох видів: загальнолюдськими, що базуються на вищих моральних цінностях, котрі розглядаються загальною етикою і підкоряються її закономірностям; нормами ділового спілкування і службового етикету, що підпорядковують собі всі види професійних взаємин "по вертикалі" і "по горизонталі"; етичними нормами і принципами, в яких проявляється специфіка саме педагогічної праці.

Загальний моральний принцип людського спілкування міститься в категоричному імперативі І. Канта: "Роби так, щоб максима твоєї волі завжди могла мати також і силу принципу загального законодавства".

Стосовно ділового спілкування даний принцип можна сформулювати таким чином: роби так, щоб максима твоєї волі була сумісна з моральними цінностями інших сторін, що беруть участь в спілкуванні, і дозволяла координацію інтересів всіх учасників даного процесу.

Таким чином, в основі етики ділового спілкування повинна бути координація дій усіх сторін, а по можливості і гармонізація інтересів членів даного колективу.

Етика ділового спілкування "знизу вгору" (підлеглий – керівник). Правило даного контакту свідчить: "Ставтеся до свого керівника так, як ви хотіли б, щоб до вас ставилися ваші підлегли". Використовуючи ті чи інші етичні норми, можна повернути керівника на свою сторону, зробити своїм союзником, але можна і налаштувати проти себе, зробити своїм недобррозичливцем.

У процесі педагогічної взаємодії в студентів відбувається розвиток професійно-педагогічних етичних умінь.

Уміння визначається як здатність особистості до ефективного виконання розподіленої діяльності на основі наявних знань у змінених або нових умовах. Уміння характеризується насамперед здатністю за допомогою знань осмислювати наявну інформацію, скласти план досягнення мети, регулювати і контролювати процес діяльності. Уміння включає і використовує всі пов'язані з цим навички особистості [5, с. 7].

Узагальненими вміннями з професійно-педагогічної етики є: розуміння студентами наукових основ професійно-педагогічної етики і здійснення практики етики педагогічної взаємодії, самостійне визначення раціональної послідовності рефлексії та реалізації морального вибору. Студент, володіючи узагальненими вміннями з професійно-педагогічної етики, може використовувати їх при вирішенні широкого кола завдань, як майбутній викладач спеціальних дисциплін не тільки в рамках одного предмета, а й на заняттях з інших навчальних дисциплін, а також у практичній та суспільній діяльності.

Морально-педагогічна взаємодія викладача та студента як "зустріч" їхніх моральних світів, їх ціннісних прагнень розгортається в рамках провідних педагогічних відносин "викладач – студент". Центральне місце в цій взаємодії належить викладачу, який завдяки цілеспрямованості педагогічної діяльності впорядковує проблемні ціннісні смисли студентів, збагачує і наповнює їх свідомість ціннісними значеннями. Однак ціннісне відношення має релятивний характер, бо у кожної людини свій суб'єктивний ціннісний світ, який взаємодіє з іншими суб'єктивними ціннісними світами.

Висновки. Таким чином, у морально-педагогічній взаємодії викладач досягає сконструйованого ним образу "ідеального" педагогічного результату – моральності студента. Досягнення такого результату пролягає ціннісними орієнтаціями викладача, тією системою цінностей, яка розкриває зміст і спрямованість його діяльності, орієнтованої на розвиток моральності студента – майбутнього викладача спеціальних дисциплін. Зміст такої взаємодії як взаємодії впливу на гуманістичній основі утворюють цінності, "рухливі" в просторі відносин між суб'єктами освіти, ці відносини і є мораль, яка є предметом розгляду професійно-педагогічної етичної свідомості викладача, що є суб'єктивним способом існування етичних відносин. Педагогічна взаємодія в професійно-педагогічній етичній

діяльності викладача є система його індивідуальних, свідомих зв'язків з різними сторонами об'єктивної дійсності, критерієм оцінювання яких (зв'язків) є добро, яке стверджує життя хорошої, гідної людини, її благополуччя і благоденство, забезпечує її моральний розвиток, розвиток і становлення чеснот у студентів – майбутніх викладачів спеціальних дисциплін.

Доцільні напрямки подальших розвідок: розгляд та аналіз інтерактивного навчання та імітаційного моделювання педагогічної діяльності як засоби розвитку умінь професійно-педагогічної етики студентів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Грехнев В. С. Культура педагогического общения: кн. для учителя / Вадим Сергеевич Грехнев. – М.: Просвещение, 1990. – 144 с.
2. Кан-Калик В. А. Тренинг профессионально-педагогического общения: Методические рекомендации / В. А. Кан-Калик. – М., 1990. – 32 с.
3. Педагогика / Под ред. Ю. К. Бабанского. – М.: Просвещение, 1983. – 608 с.
4. Рындак В. Г. Непрерывное образование и развитие творческого потенциала учителя (теория взаимодействия). Монография / В. Г. Рындак. – М.: "Педагогический вестник", 1997. – 244 с.
5. Селевко Г. К. Современные образовательные технологии: учебное пособие / Г. К. Селевко – М.: Народное образование, 1998. – 256 с.
6. Социология: энциклопедия / Сост. А. А. Грицанов, В. Л. Абушенко, Г. М. Евелькин, Г. Н. Соколова, О. В. Терещенко. – Мн.: Книжный Дом, 2003. – 1312 с. – (Мир энциклопедий).
7. Столяренко Л. Д. Педагогическая психология / Л. Д. Столяренко. – Ростов н/Д.: Феникс, 2003 – 544 с.
8. Столяренко Л. Д. Социальная психология / Л. Д. Столяренко, С. И. Самыгин. – Ростов н/Д : Феникс, 2009. – 476 с.
9. Философский энциклопедический словарь / Гл. ред.: Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалев, В. Г. Панов. – М.: Сов. Энциклопедия, 1983. – 840 с.
10. Шамова Т. И. Управление образовательными системами / Т. И. Шамова и др. – М.: Издат. центр "Академия", 2003. – 384 с.

Рецензент: д.пед.н., доц. Пригодій М.А. завідувач кафедри методики навчання та управління навчальними закладами Національного університету біоресурсів і природокористування України.

к.пед.н., доц. Каленский А.А.

РАЗВИТИЕ УМЕНИЙ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ЭТИКИ В ПРОЦЕССЕ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ

В статье рассмотрены: понятие педагогического взаимодействия, его цели, функции, структура, средства, нормы и ценности; развитие умений профессионально-педагогической этики в процессе педагогического взаимодействия. Взаимодействие тех, кто учит, с теми, кто учится, возможно при следующих условиях: высокий уровень активности обоих участников образовательного процесса; она возможна в атмосфере равноправных, партнерских отношений; такие отношения возможны при высоком уровне освоения учебно-познавательных умений, тех кто учится; эти отношения также возможны при условии глубокого знания преподавателем или воспитателем особенностей каждого обучающегося, то есть при индивидуальном подходе. Обобщенными умениями профессионально-педагогической этики являются: понимание студентами научных основ профессионально-педагогической этики и осуществление практики этики педагогического взаимодействия, самостоятельное определение рациональной последовательности рефлексии и реализации нравственного выбора.

Ключевые слова: педагогическое взаимодействие; функционально-ролевое взаимодействие; эмоционально-межличностное взаимодействие; коммуникация; морально-педагогическое взаимодействие.

Ph.D. Kalenskyi A.A.

THE DEVELOPMENT OF SKILLS OF FUTURE TEACHER ETHICS DURING THE TEACHING INTERACTION

The concept of pedagogical interaction, its objectives, functions, structure, resources, norms and values as well as skill development of future teacher ethics during the educational interaction were considered by this article. The interaction of those who teach, those who study may under the following conditions: high level of activity of both participants in the educational process; it is possible in an atmosphere of equal and partnerships; such relationships are possible at high mastery learning and cognitive skills of learners; These relationships are also possible provided a deep knowledge of the teacher or educator needs of each student, that is, when an individual approach. The generalized skills of future teacher ethics are: understanding of scientific bases of future teacher ethics by students and practice of ethics and implementation of practice of ethics of pedagogical interaction, self-determination of the sequence of rational reflection and realization of moral choice.

Keywords: pedagogical interaction; functional-role interaction; emotional interpersonal interaction; communication; moral and pedagogical interaction.